

Ουσία της πνευματικής ζωής: μία ή πολλές πνευματικότητες;

Του Πρωτοπρ. Βασιλείου Θεομού

Σεβασμιώτατοι, θεοφιλέστατε, σεβαστοί πατέρες, κύριοι καθηγητές, αγαπητοί αδελφοί και αδελφές,

Ευχαριστώ θερμα για την τιμή να συμβάλω στον σημερινό προβληματισμό. Είναι όντως ασυνήθιστη η πρωτοβουλία να διοργανώνονται συνεδριακές εκδηλώσεις για αμιγώς πνευματικά θέματα, διότι έχει επικρατήσει να θεωρούνται αυτονόητα, πράγμα αμφίβολο όπως θα δούμε. Ορθά λοιπόν εκρίθη από την επιτροπή ότι απαιτείται διευκρίνιση της έννοιας της πνευματικότητας, αφού έχουν κατά καιρούς επιφορηθεί πολλές παρερμηνείες. Σε αυτές έχουν συμβάλει και κοσμικές σημασίες της λέξης «πνευματικός» οι οποίες επηρεάζουν, έστω και ανεπίγνωστα, τα μέλη της Εκκλησίας.

Η πιο παλιά εκδοχή της πνευματικότητας, αυτή που έρχεται από το παρελθόν και παραμένει ακόμα και σήμερα ενεργή (αν και λιγότερο απ' όσο στο παρελθόν), είναι εκείνη που ορίζει την πνευματικότητα κυρίως ως *αυτοσυγκράτηση*. Δηλαδή, «πνευματικότητα» είναι το να μπορεί ο άνθρωπος να συγκρατεί τις ορμές του, τα συναισθήματά του, τις επιθυμίες του. Η αυτοσυγκράτηση αυτή δεν είναι πάντοτε συνειδητή, διότι επιστρατεύονται και ψυχολογικοί μηχανισμοί άμυνας του εγώ (κυρίως η απώθηση, η άρνηση, και η εκλογίκευση) οι οποίοι είναι ανεπίγνωστοι.

Θα ονομάζαμε αυτού του είδους την πνευματικότητα «ηθικολογική» ή «πουριτανική». Κι αυτό, διότι το ενδιαφέρον όλο βρίσκεται στην ηθική, όπως αυτή νοείται με βάση εξωτερικά κριτήρια. Πολλές φορές τεκμηριώνουμε αυτή την άποψή μας σε

ανάλογα χωρία· για παράδειγμα: εφ’ όσον καρπός του Αγίου Πνεύματος είναι και η πραότητα, τότε συμπεραίνουμε πως όποιος δεν θυμώνει είναι άνθρωπος του Αγίου Πνεύματος. Δεν είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πόσες αυταπάτες χωράνε εδώ οι οποίες ενδέχεται να οδηγήσουν σε αληθινές τραγωδίες.

Ο ίδιος ο Χριστός μάς ζήτησε: «Μή κρίνετε κατ’ όψιν».¹ Αλλά εκτός από την εντολή αυτή του Χριστού, μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση έχουμε και στην «Κλίμακα» του αγίου Ιωάννου του Σιναΐτη, ο οποίος γράφει: «Μερικοί άνθρωποι –δεν ξέρω γιατί– έχουν έμφυτες κάποιες αρετές· τους είναι εύκολη η πραότητα, τους είναι εύκολη η εγκράτεια, τους είναι εύκολη η υπομονή. Αντίθετα, άλλοι δυσκολεύονται πάρα πολύ να τα αποκτήσουν αυτά. Εγώ όμως παραδέχομαι», συνεχίζει ο άγιος Ιωάννης, «αυτούς που δεν ταιριάζει ο χαρακτήρας τους με αυτό και όμως αγωνίζονται, αυτούς δηλαδή που αγωνίζονται ενάντια στον χαρακτήρα τους· διότι οι άλλοι δεν κουράστηκαν καθόλου γι’ αυτό, ενώ εκείνοι που αγωνίζονται ενάντια στη φύση τους, πραγματοποιούν τη φράση του Χριστού, ότι “η Βασιλεία των ουρανών βιάζεται και βιασταί αρπάζουσιν αυτήν” (Ματθ. 11:12)»². Δεν αρκεί λοιπόν η εξωτερική εμφάνιση κάποιας αρετής για να ονομαστεί κάποιος «πνευματικός άνθρωπος».

Ας προχωρήσουμε σε ένα άλλο είδος, αρκετά σύγχρονο, που επιβάλλει περισσότερη διαπραγμάτευση. Πρόκειται γι’ αυτό που θα ονομάζαμε «ψυχολογική πνευματικότητα». Το είδος αυτό δίνει προτεραιότητα στην ψυχολογική εμπειρία, στο τι αισθάνεται και νιώθει ο άνθρωπος ψυχολογικά. Από τα συναισθήματα συνάγει συμπεράσματα και για την πνευματική κατάσταση. Το κριτήριο αυτό είναι ενίοτε ορθό αλλά όχι απόλυτα ασφαλές.

Ένα σχετικό παράδειγμα αντικατοπτρίζεται σε αυτό που ακούμε συχνά να λένε κάποιοι νέοι: «πηγαίνω στην εκκλησία καμιά φορά για να ηρεμήσω». Αυτή η ηρεμία είναι αίσθημα ψυχολογικής υφής. «Μα είναι κακό αυτό;», θα αντιτείνει κάποιος. Όχι, φυσικά. Αντίθετα, είναι ευλογία. Ωστόσο, αποτελεί μόνο τον προθάλαμο, το πρώτο σκαλοπάτι πάνω στο οποίο πρέπει αργότερα να χτιστεί η αληθινή πνευματικότητα. Είναι, θα λέγαμε, ένα προστάδιο με το

¹ Ιωάν. 7:24.

² Κλίμαξ, Κς’, μέρος α’, 22.

οποίο ο Θεός μας γλυκαίνει για να προχωρήσουμε στην αληθινή πνευματικότητα. Συχνά ακούμε τη φράση «αυτό με αναπαύει». Είναι ευλογημένη λέξη και πολλές φορές έχει πραγματικό νόημα, όμως κάποιες άλλες φορές διευρύνεται πολύ μόνο και μόνο για να χωρέσει τις περιπτώσεις εκείνες που μας ενδιαφέρει μόνο να αισθανόμαστε καλά.

Δυστυχώς όμως, πολλοί από εμάς παραμένουμε εγκλωβισμένοι σ' αυτό το προστάδιο. Κι ακόμα, είναι μια πνευματικότητα που υστερεί σε αγάπη, δίνει έμφαση στο πώς νιώθει το άτομο κι όχι στο πώς τοποθετείται απέναντι στον διπλανό του. Είναι μια πνευματικότητα που δεν θα διστάσαμε να την ονομάσουμε «εγωκεντρική».

Πρέπει να τονιστεί πως αυτού του είδους η πνευματικότητα απαντάται εξ ίσου μέσα στις ενορίες και τα μοναστήρια μας, αλλά και μέσα στα ποικίλα παρακλάδια του δυτικού χριστιανισμού. Μπορεί να ακούγεται παράξενο κάτι τέτοιο, όμως η πνευματικότητα που ζούμε συχνά στις ενορίες και στα μοναστήρια μας έχει κάτι κοινό με την «πνευματικότητα» των διαφόρων θρησκευτικών ομάδων και αιρέσεων της σύγχρονης αμερικανικής Βαβυλωνίας: ό,τι μετρά περισσότερο είναι το ψυχολογικό βίωμα.

Σε αυτούς τους χώρους συνήθως αγκαλιάζουν όλους όσοι τους πλησιάζουν, τους καλωσορίζουν, τους συμπαρίστανται, τους δίνουν τη δυνατότητα να ψάλουν όλοι μαζί, ή να παρακολουθήσουν ένα συναισθηματικό κήρυγμα που ξεσηκώνει τις ψυχές. Όλα αυτά συνιστούν μια ψυχολογική «πνευματικότητα» που ξεκουράζει, γοητεύει και εμπνέει (ακόμα και τον ορθόδοξο πιστό που συχνά παρασύρεται από τέτοιες ομάδες) κι έτσι ο άνθρωπος μετά απ' όλα αυτά επιστρέφει στο σπίτι του με την ψευδαίσθηση ότι, επειδή ένωσε καλά σε όλη αυτή τη διαδικασία και ηρέμησε, έγινε κατοικητήριο του Αγίου Πνεύματος!

Κι ακόμα παραπέρα, αυτή η «πνευματικότητα» απαντά και με εκκοσμικευμένη μορφή. Τα τελευταία χρόνια στη διεθνή βιβλιογραφία η «Πνευματικότητα» (Spirituality) διακρίνεται από την «Θρησκεία» (Religion), και περιγράφεται με όρους ψυχολογικούς και όχι θρησκευτικούς. Γι' αυτό και στον δυτικό κόσμο το να πηγαίνει κανείς στην εκκλησία, να κάνει τις καθιερωμένες προσευχές του, να μελετά την Αγία Γραφή μαζί με

άλλους και να νηστεύει (αν προβλέπει κάτι τέτοιο η Ομολογία του), αποτελεί έκφανση θρησκευτικότητας κι όχι πνευματικότητας. «Πνευματικότητα», κατά την αντίληψη αυτή, θεωρείται το να στοχάζεται κανείς για το θείο και να συγκινείται από αυτό, να χαίρεται την εμπειρία της διαπροσωπικής σχέσης, να δονείται από την ομορφιά της φύσης και της τέχνης, ή να συγκλονίζεται από το βίωμα του απολύτου και του απείρου. Έτσι, η «πνευματικότητα» αυτή ουσιαστικά περιλαμβάνει *κάθε έντονο και ασυνήθιστο βίωμα που αυτονομείται από τη θεσμοποιημένη θρησκευτικότητα και αποκτά χαρακτήρα ατομικής ψυχολογικής εμπειρίας*. Δεν έχει σχέση με το Άγιο Πνεύμα, αλλά κάνει χρήση του όρου «πνεύμα» με τρόπο καταχρηστικό.

Μέσα σ' αυτή την «πνευματικότητα» ο δυτικός κόσμος περιλαμβάνει και αυτό που ονομάζουμε *διεύρυνση της συνειδητότητας*. Αυτός ο όρος περιγράφει τον άνθρωπο εκείνο που αρχίζει να αισθάνεται, να βλέπει και να ακούει πράγματα που συνήθως δεν βλέπει και δεν ακούει τον άνθρωπο εκείνο που έχει διευρυμένο πεδίο εμπειρίας. Συνήθως αυτή η διεύρυνση επιχειρείται με διαλογισμό ή με τεχνικές που καλλιεργούνται σε ορισμένες επικίνδυνες θρησκευτικές ομάδες (cults). Υπάρχουν συγγραφείς που προβάλλουν αυτή τη διεύρυνση της συνειδητότητας ενταγμένη στο κλίμα της «πνευματικότητας», διότι, όπως υποστηρίζουν, μέσα από τη διεύρυνση αυτή έρχεται ο άνθρωπος σε επαφή με ολόκληρο το σύμπαν, με την αρμονία και την αλήθεια του κόσμου.

(Αν αναφερόμαστε εδώ στα προβληματικά στοιχεία του φαινομένου αυτού της Αμερικής, είναι γιατί σε δέκα-είκοσι χρόνια το φαινόμενο αυτό –όπως γίνεται πάντα– θα κάνει την εμφάνισή του και στη χώρα μας. Και τότε, όταν πια θα δεχόμαστε μια πλημμύρα ορολογίας και βιβλίων αυτής της «πνευματικότητας», ίσως με θλίψη διαπιστώσουμε πως οι ενορίες και τα μοναστήρια μας έχουν από καιρό προετοιμάσει το έδαφος για την είσοδο και εδραίωσή της. Έχοντας κάνει τους ορθόδοξους χριστιανούς να σκέφτονται μόνο ψυχολογικά, έχοντας εισαγάγει στο χώρο της Εκκλησίας μια κατ' ουσίαν κοσμική ψυχολογική «πνευματικότητα», όταν πια το φαινόμενο θα είναι παρόν στη χώρα μας οι χριστιανοί δυστυχώς θα κινδυνεύουν να το αναγνωρίσουν ως οικείο, να το αγκαλιάσουν και μάλιστα κάποιοι να εγκαταλείψουν για χάρη του την Εκκλησία.)

Θα προσθέσουμε κάτι ακόμα: είναι μια πνευματικότητα που ενδιαφέρεται μόνο για την *ατομική δύναμη* του ανθρώπου και αδιαφορεί για τον διπλανό του. Πώς εκφράζεται αυτό; Με μια συγκεκριμένη εγωκεντρική νοοτροπία εκζήτησης των χαρισμάτων του Αγίου Πνεύματος. Κάποιοι που μελετούν βίους αγίων μπαίνουν στη λογική της δίψας για δύναμη. Αν μπορούσαμε κάπως να κοιτάξουμε μέσα στο ασυνείδητο πολλών ορθόδοξων χριστιανών, θα βλέπαμε ένα αντίγραφο του νιτσεϊκού *Υπερανθρώπου*, ντυμένου όμως πλέον με πνευματικές κατηγορίες. Η συλλογιστική τους ενδόμυχα και ανεπίγνωστα είναι η εξής: «Πώς θα καταφέρω να γίνω σπουδαίος αποκτώντας τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος; Ποιος θα μου τα δώσει, αφού δεν μπορώ να τα αποκτήσω μέσα από τη ρουτίνα της καθημερινής μου ζωής; Η Εκκλησία! Ας μπω λοιπόν στην Εκκλησία, ώστε μέσα από τα μυστήριά της να αποκτήσω τη δύναμη των χαρισμάτων». Με άλλα λόγια, η Εκκλησία γίνεται μέσο για την απόκτηση ενός στόχου. Κι ο στόχος αυτός είναι η απόκτηση ατομικής δύναμης δια της χάριτος του Θεού. Αυτό όμως συνιστά πλήρη ανατροπή της Ορθόδοξης Θεολογίας και ζωής...

Η εκκλησιαστική συλλογιστική είναι ακριβώς η αντίθετη: «Ποιος είναι ο απώτερος στόχος του χριστιανού; Να εισέλθει πραγματικά στην Εκκλησία, να εκκλησιοποιηθεί, δηλαδή να κοινωνήσει με τους άλλους την *αγάπη*. Πώς θα το πετύχει αυτό; Δια της ασκήσεως!». Αν ξεφύγει κανείς από αυτή τη σειρά, από αυτή τη συλλογιστική, συναντά τραγικά φαινόμενα. Η Εκκλησία πολλές φορές ταλαιπωρείται από ανθρώπους που την κατέστησαν μέσο για να πετύχουν τον σκοπό τους, να εκπληρώσουν προσωπικές τους επιδιώξεις και να αποκτήσουν την ψευδαίσθηση του «πνευματικού ανθρώπου».

Εδώ υπεισέρχεται και το ζήτημα της σχέσης μέσα στην Εκκλησία θεσμών και χαρισμάτων, τα οποία στην πραγματικότητα έρχονται σε σύγκρουση μόνο όταν λησμονούν ότι αμφότερα συνιστούν αγιοπνευματικές λειτουργίες και έτσι παρασύρονται σε εξουσιαστικές νοοτροπίες και πρακτικές. Μερικές φορές η εξουσιαστικότητα, επειδή δεν είναι απροκάλυπτη και ωμή, κρύβεται πίσω από προσχήματα ψυχολογικής «πνευματικότητας» η οποία λαμβάνει χώρα μέσω υποβολής και προσωπολατρείας. Τότε το πρόσωπο του καθοδηγούμενου πιστού καταλήγει είτε να εξαφανίζεται είτε να δουλώνεται.

Σ' αυτή τη δεύτερη κατηγορία πνευματικότητας ανήκει και η άποψη που λέει «πάω στην Εκκλησία για να θεραπευτώ». Είναι μια άποψη που ακούγεται συχνά και έχουν γραφτεί και βιβλία γύρω απ' αυτήν. Όμως στον πυρήνα της υπάρχει και πάλι η μετατροπή της Εκκλησίας σε μέσο, αφού στόχος της είναι η θεραπεία και όχι η εκκλησιοποίηση. Ο άνθρωπος που έχει στο νου του αυτή την άποψη εισέρχεται στην Εκκλησία για να θεραπευτεί ατομικά κι όχι για να αποζητήσει «τους αδελφούς του και τες αδελφές του», όπως έλεγε ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. *Αν εισέλθει κανείς στην Εκκλησία αποζητώντας τους αδελφούς, τότε οπωσδήποτε θα θεραπευτεί. Αν εισέλθει αποζητώντας την ατομική θεραπεία, τότε μάλλον θα χρησιμοποιήσει τους άλλους ως μέσα για μια θεραπεία αμφίβολη. Συνεπώς, αυτό που πρωτεύει μέσα στην Εκκλησία είναι η σχέση μας με τα αδέρφια μας. Και δεν είναι τυχαίο πως ένας νηπτικός πατέρας, ο άγιος Βαρσανούφιος λέει κάπου: «Κύριε, ή βάλε και τα πνευματικά μου παιδιά στη Βασιλεία σου ή μη βάλεις ούτε εμένα»!*

Αυτή είναι η ορθόδοξη εκκλησιολογία και οι νηπτικοί πατέρες είναι κατά βάθος εκκλησιολογικοί, δίνουν προτεραιότητα στην Εκκλησία, αντίθετα με μας σήμερα που έχουμε αναγάγει σε ύψιστο κριτήριο την αυτονομημένη από την Εκκλησία «νηπτικότητα». Η Εκκλησία μάς σώζει όχι ως ένα αφηρημένο σώμα ή μια ατομική προσπάθεια, αλλά ως ομάδα αδελφών που κοινωνούν μεταξύ τους ουσιαστικά. Δεν είναι τυχαίο πως η ψυχολογική «πνευματικότητα» τελικά αποτελεί κατ' ουσίαν *ιδιώτευση*, μια επιλογή αυξημένη στους καιρούς μας όπου η ρευστότητα και η ακαταστασία ωθούν τους ανθρώπους σε ψυχολογικά καταφύγια.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, θα ήθελα να επισημάνω πως πρέπει να είμαστε δίκαιοι με την ψυχολογική «πνευματικότητα». Βρέθηκε μπροστά σε έναν χριστιανισμό αποστεωμένο και χωρίς χυμούς, περιορισμένο στο «ίδρυμα-θεσμό». Ουσιαστικά όσοι στην Δύση έχουν πέσει στον πειρασμό της ψυχολογικής «πνευματικότητας» το έκαναν επειδή ήθελαν να διατηρήσουν μια πιο υπαρξιακή σχέση με το υπερβατικό, να ικανοποιήσουν μια δίψα για εμπειρία πέρα από τα απλά θρησκευτικά καθήκοντα. Ας μην βιαστούμε να ρίξουμε το βάρος μόνο στους ετερόδοξους αδελφούς μας διότι με τον καιρό γίνονται όλο και περισσότεροι στον τόπο μας εκείνοι που είναι πεπεισμένοι πως η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει

εκφυλισθή σε δύναμη συντήρησης και τελετουργίας, χωρίς να αγγίζει υπαρκτά τον άνθρωπο και να τον εμπνέει να αλλάξει.

Ακόμη χρειάζεται να σημειώσουμε πως η δεύτερη αυτή εκδοχή περί πνευματικότητας αποτελεί παιδί της πρώτης, δηλαδή της «ηθικολογικής-πουριτανικής» πνευματικότητας – γεννιέται ως αντίδρασή της. Κι αυτό εξηγείται ως εξής: Η πνευματικότητα του δυτικού Χριστιανισμού ήταν επί αιώνες –από το μεσαίωνα μέχρι τώρα– πνευματικότητα του πρώτου τύπου, «ηθικολογική-πουριτανική»· έδινε δηλαδή βάση στα εξωτερικά στοιχεία, στον τρόπο της συμπεριφοράς. Οπότε ο σύγχρονος άνθρωπος που ελευθερώθηκε ουσιαστικά τις τελευταίες δεκαετίες από τα δεσμά του δυτικού Χριστιανισμού, έδωσε έμφαση σ' αυτό που νωρίτερα είχε παραμεληθεί, στο ψυχολογικό μέρος. Την καταπίεση του υποκειμένου διαδέχθηκε η ειδωλοποίηση του υποκειμένου! Πάνω στα συναισθήματα και στις επιθυμίες οικοδόμησε τη δεύτερη «πνευματικότητα», ως αντίδραση στην πρώτη. Ωστόσο, και οι δύο βρίσκονται σε λάθος κατεύθυνση.

Η πνευματικότητα μέσα από την ορθόδοξη προοπτική, έχει χαρακτήρα *οντολογικό*. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι *αγκαλιάζει ολόκληρο τον άνθρωπο στην ακεραιότητά του*, να μη μένει τίποτα έξω από την πορεία του προς τον Θεό – ούτε τα συναισθήματα, ούτε οι επιθυμίες του, ούτε το σώμα του. Κι όλα τα αγκαλιάζει με αγάπη και στοργή και βλέπει μέσα τους τη σφραγίδα της αγάπης και της σοφίας του Θεού. Ξέρει να διακρίνει κάθε ανθρώπινη λειτουργία από την αμαρτία και αναγνωρίζει στη φύση του ανθρώπου την ευλογία της δημιουργικής πρόνοιας του Θεού. «Καί αὐτά πού πράττετε σωματικά, καί αὐτά πνευματικά εἶναι, διότι τά πράττετε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ».³

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της ορθόδοξης πνευματικότητας είναι ότι πραγματοποιείται *εν Αγίῳ Πνεύματι*. Αυτό σημαίνει πως ο άνθρωπος αγωνίζεται μεν τον «πρακτικό αγώνα των αρετών», όπως λένε οι άγιοι, αλλά γνωρίζει πως αυτό δεν είναι το τέρμα του δρόμου· κι έτσι αν δήθεν αποκτήσει κάποια αρετή δεν μπορεί να υπερηφανευτεί. Η ἀλληλουχία ἀνθρώπινης καί θείας ἐνέργειας προσημαίνεται στόν προφήτη Ἰεζεκιήλ, κατ' ἀρχήν ὡς μεταβολή νοοτροπίας: "Βάλετε μέσα σας καινούργια καρδιά καί καινούργιο

³ Ἁγίου Ἰγνατίου Θεοφόρου Ἐπιστολή πρὸς Ἐφεσίους, 8, ΒΕΠΕΣ 2, 266.

πνεῦμα" (Ἰεζεκ. 18: 31). Ἀκολουθεῖ ἡ δωρεά τοῦ Θεοῦ Πνεύματος: "Καί θά σᾶς δώσω καινούργια καρδιά καί καινούργιο Πνεῦμα... Καί θά σᾶς δώσω τό Πνεῦμα μου καί θά σᾶς βοηθήσω νά πορεύεσθε σύμφωνα μέ τίς ἐντολές μου καί νά φυλάξετε καί νά τηρήσετε τά προστάγματά μου" (Ἰεζεκ. 36: 26- 27).⁴ Σήμερα απουσιάζει ἀπό ὅλους μας ἡ εἴσοδος στήν Ἐκκλησία ὡς ἐπιλογή, γι' αὐτό καί πρέπει τό κενό αὐτό νά καλυφθῆ ἀπό «μεταστροφή» ἐκ τῶν υστέρων.

Ὁ χριστιανός που εμπορεύεται ἀπό μιαν ὀρθόδοξη πνευματικότητα θυμάται τα λόγια του ἁγίου Σεραφεῖμ του Σάρωφ: «Δεν εἶναι οἱ ἀρετές ὁ σκοπός τῆς ζωῆς, ἀλλά ἡ ἀπόκτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Καί τό πότε θά ἐπισκιάσει τό Ἅγιο Πνεῦμα ἕναν ἄνθρωπο, ἀνήκει στήν κρίση τοῦ Θεοῦ, εἶναι δῶρημα που πέμπεται ἀνωθεν. Αὐτό τό τελευταῖο, τό ὅτι δηλαδή ἡ χάρις πέμπεται ἀνωθεν σ' ὅποιον καί ὅποτε Ἐκεῖνος κρίνει, τό ξεχνάμε συχνά καί συναντάμε ἔτσι πολλά παράξενα φαινόμενα: ἄνθρωποι που ἀγωνίζονται καθημερινά τόν σκληρό ἀγῶνα τῶν ἀρετῶν αἰσθάνονται μειονεκτικά ἐπειδή δεν ἔχουν πνευματική καρποφορία καί ουσιαστική σχέση με τό Θεό· καί ἐνίοτε πέφτουν σε ζήλεια καί φθόνο ὅταν βλέπουν κάποιον διπλανό τους νά ἀξιῶνεται τῆ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἀν καί ἔχει καταβάλει λιγότερο κόπο ἀπ' ὅσο οἱ ἴδιοι. Καί οἱ χριστιανοί ἔχουμε τήν τάση (εἰδικά ὅσοι εἴμαστε ἐνεργά μέσα στήν Ἐκκλησία ἀπό μικροί) νά μιμούμαστε τόν μεγάλο ἀδελφό τῆς παραβολῆς τοῦ ἀσώτου καί νά σκεφτόμαστε ὡς ἐξῆς: «Γιατί ὁ Θεός νά ευαρεστεῖται περισσότερο ἀπό τόν διπλανό μας που τόσα χρόνια δεν ἦταν κοντά Του, καί που ἔχει κάνει σαφῶς λιγότερο ἀγῶνα ἀπό ἐμάς;». *Μα χαρά μας καί δικαίωση τῶν ἀσκητικῶν προσπαθειῶν μας εἶναι νά καρποφορεῖ ὁ ἄλλος, ὁ ἀδελφός μας!*

Ἡ πνευματική πρόοδος τοῦ χριστιανοῦ ἀκολουθεῖ τήν ἀρχή τῆς ἐξατομίκευσης. «Ὑπάρχουν πολλά στάδια σέ μιά ζωή παραδομένη στό Ἅγιο Πνεῦμα. Μερικοί βιάζονται τόν ἑαυτό τους νά παραμένουν πιστοί στούς κανόνες, στίς ἐντολές, χωρίς νά ἐπιδιώκουν καθαρὰ καί συνειδητὰ νά ξανοιχθοῦν σέ "ἐλλάμψεις" ἢ χαρισματικές καταστάσεις. Ἄλλοι γίνονται εὐέλικοι στήν καθοδήγηση τοῦ Πνεύματος σέ σπάνιες καί ἐξαιρετικές περιστάσεις. Ἄλλοι πάλι συνειδητοποιοῦν ὅτι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ κάθε περίσταση εἶναι

⁴ Σταύρου Καλαντζάκη "Καρδιά καινή καί πνεῦμα καινόν": οἱ θεολογικές ἰδέες τοῦ προφήτη Ἰεζεκιήλ, ἐκδ. Πουρναρά, 1998, σ. 226-241.

"ἐξαιρετική". Καμιά πράξη δέν είναι μικρή καί ἀσήμαντη. Κάθε ἐκούσια ἐπιλογή, κάθε ἐνέργεια, ὅσο ἀσήμαντη καί ἂν φαίνεται-κάθε τι πού λέμε, πού γράφουμε, πού διαβάζουμε, κάθε δρόμος πού παίρνουμε- μπορεῖ νά πραγματοποιηθῆ κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τῆς θείας πνοῆς. Εἶναι ἡ ζωὴ "ὑπό καθοδήγηση". Σ' ἓνα ἀνώτερο στάδιο μπορούμε νά γίνουμε αἰχμάλωτοι, δέσμοι τοῦ Πνεύματος καί νά προχωροῦμε πιά δεμένοι μαζί Του, ὅπως ὁ ἀπόστολος Παῦλος: "Καί τώρα νά ἐγώ δεμένος μέ τό Ἅγιο Πνεῦμα πορεύομαι στήν Ἱερουσαλήμ" (Πράξ. 20: 22). Ὑπάρχουν τόσοι σταθμοί στήν ὁδὸ τῆς ἀγίας ὑπακοῆς. Τό οὐσιῶδες εἶναι ν' ἀρχίσουμε ἀπό τό σημεῖο πού βρισκόμαστε μέ αὐτό τό ἐλάχιστο πού κατέχουμε".⁵

Κάποτε, αναφέρει το Γεροντικό, ἓνας αμελής μοναχός ἐφτάσε στο τέλος τῆς ζωῆς του καί μαζεύτηκαν οἱ πατέρες τῆς μονῆς στο προσκεφάλι του νά κάνουν προσευχή. Παραξενεύτηκαν ὅμως διότι τον εἶδαν εἰρηνικό, κι ἔτσι τον ρώτησαν: «Αφοῦ εσύ για μια ολόκληρη ζωὴ ἦσουν αμελής καί δεν ἔκανες τα μοναχικά καθήκοντα που κάναμε εμεῖς -νηστείες, ακολουθίες κ.λπ.- γιατί εἶσαι τόσο εἰρηνικός;». «Συγχωρήστε με πατέρες», ἀπάντησε, «εἶμαι εἰρηνικός ἐπειδὴ δεν κατέκρινα ποτέ». Μια πιθανή ἀπάντηση λοιπόν στο γιατί ο Θεός επισκέπτεται κάποιους ἀνθρώπους μολονότι ἔχουν νά ἐπιδείξουν λιγότερο πνευματικό ἀγώνα ἀπ' ὅσο εμεῖς, εἶναι ὅτι διέγνωσε στο βάθος τῆς ψυχῆς τους περισσότερη ἀγάπη.

Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ μόνη ἀρετὴ που θα ἐπιβιώσει στα Ἐσχατα, στη Βασιλεία του Θεοῦ, ὅταν δηλαδή θα βλέπουμε τον Θεὸ πρόσωπο προς πρόσωπο καί καμιά ἄλλη ἀρετὴ δεν θα χρειάζεται - οὔτε πίστη, οὔτε υπομονή, οὔτε ἐγκράτεια... «Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει» (Α΄ Κορ. 13:8), εἶναι αἰώνια. Κι αὐτὴ ακριβῶς ἡ αἰωνιότητά της οφείλεται στο γεγονός πως ἡ ἀγάπη ἀποτελεῖ τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς Βασιλείας του Θεοῦ.

Ἡ ἀσκηση τώρα γίνεται μέσο για νά φτάσεις στο σκοπὸ που εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία τῆς ἀγάπης. Ἡ ἀσκηση ὑπάρχει προκειμένου νά καταστούμε ικανοὶ νά ἀγαπήσουμε. Καί ἡ πιο δύσκολη ἀσκηση ἄλλωστε εἶναι ἡ ἀγάπη. Εἴμαστε ὅμως τόσο ναρκισσιστές κι ἐγωιστές που δεν μπορούμε νά ἀγαπήσουμε κατ'

⁵ Ἀρχιμ. Λεβ Ζιλλέ *Ἡ περισσότερὰ καί ὁ ἀμνός*, ἐκδ. Ἴελαφος, 1981, σ. 26-28.

ευθείαν το πρόσωπο του άλλου με τις ιδιομορφίες και τις πολυπλοκότητές του, κι έτσι χρειάζεται να ξεκινήσουμε την άσκησή μας από τα μικρότερα και καθημερινά (π.χ. τη νηστεία των τροφών). Το τέρμα και ο στόχος όμως είναι η αγάπη του διπλανού, η αγάπη του πραγματικού του προσώπου, όχι του προσώπου που θα επιθυμούσαμε να έχει. Το να αγαπήσεις τον διπλανό σου και να τον κάνεις να αισθανθεί ότι έχει αξία ως άνθρωπος, αποτελεί την ουσία της αγάπης και τη δυσκολότερη μορφή άσκησης.

Για την ορθόδοξη πνευματικότητα συνεπώς, το κριτήριο δεν είναι η κατάνυξη, ούτε η εξαύλωση, ούτε η απομόνωση, ούτε τα δάκρυα καθ' εαυτά. Το κριτήριο είναι η αγάπη, κι όλα τα άλλα υπάρχουν για να υπηρετούν την αγάπη. Ας το διευκρινίσουμε αυτό με ένα παράδειγμα: Ενδέχεται κάποιος μέσα από τη λατρεία της Εκκλησίας, ή μέσα από τη βραδινή του προσευχή να καταλάβει πόσο αμαρτωλός είναι και να έρθει σε κατάνυξη. Αυτό είναι μια ευλογία, ένα δώρο του Θεού. Αλλά αυτό το δώρο δεν του δόθηκε για να μείνει σ' αυτό. Δεν πρέπει, με την προσδοκία του να ζη συνεχώς αυτήν την κατάνυξη, η πνευματικότητά του να περιοριστεί στην προσευχή και τη λατρεία. Πρέπει να καταλάβει πως αυτή η κατάνυξη είναι μέσο για την αγάπη του διπλανού – πώς μπορεί κάποιος να αγαπήσει τον διπλανό του αν δεν συνειδητοποιήσει τη δική του προσωπική αθλιότητα; Να λοιπόν τι χρειάζεται η κατάνυξη: να μας βοηθήσει να φτάσουμε στην αγάπη.

Ο π. Αλέξανδρος Σμέμαν γράφει ωραία: «Χαρακτηριστικό του Πνεύματος δέν είναι οί θαυματοποιίες καί τά έξωτερικά θαύματα. Όσοι ύποτάσσονται στό Πνεῦμα γίνονται ίκανοί νά κάνουν συνηθισμένα πράγματα μέ τρόπο άσυνήθιστο, νά έπιτελοῦν τήν πιό καθημερινή πράξη μέ καινούρια, ύψηλότερη προοπτική. Αυτό του είδους τό "άσυνήθιστο" ξεφεύγει από τά ανθρώπινα βλέμματα καί όμως τό πᾶν ἔχει μεταμορφωθεί, τό πᾶν ἔχει ἀλλάξει μορφή».⁶ Έτσι λοιπόν αντιλαμβανόμαστε πως η απάντηση στο ερώτημα του τίτλου είναι: *μία πνευματικότητα υπάρχει μόνο, αλλά πάμπολλες μορφές της*, εξαρτώμενες από την προσωπικότητα του πιστού και από τις περιστάσεις της ζωής του. Ενθυμούμαστε εδώ τον άγιο Μάξιμο ο οποίος παρομοιάζει το Άγιο Πνεύμα με νερό που αρδεύει όλα τα φυτά συντελώντας σε ποικιλία διαφορετικών καρπών και ανθέων.

⁶ Άρχιμ. Λέβ Ζιλλέ *Η περιστερά και ο άμνός*, έκδ. Έλαφος, 1981, σ. 36.

Βασική θέση τῆς ἐκκλησιολογικῆς πνευματικότητος, ὅτι ἀπὸ τὴν ἀγάπη παίρνει νόημα καὶ ἡ ἄσκησις, ἢ μᾶλλον ὅτι ἡ ἄσκησις πρέπει νὰ ἀποτελῇ μορφή ἀγάπης. «Τί λέγει λοιπόν; "Ἐλᾶτε ὅσοι ἔχετε εὐλογηθῆ ἀπὸ τὸν Πατέρα μου, κληρονομήστε τὴ βασιλεία πού σᾶς ἔχει ἐτοίμαστῆ" (Ματθ. 25: 34). Γιατί; Ὅχι ἐπειδὴ ντυθήκατε τὸ ἔνδυμα τῆς ἀφθαρσίας, οὔτε ἐπειδὴ καθαριστήκατε ἀπὸ τίς ἁμαρτίες σας, ἀλλὰ ἐπειδὴ κατορθώσατε τὴν ἀγάπη... Διότι ἡ χάρις εἶναι δῶρο τοῦ Κυρίου, ἡ διαγωγή ὅμως εἶναι κατόρθωμα ἐκείνου πού τιμήθηκε μέ τὴ χάρις. Καὶ βέβαια κανεὶς δέν ἀπαιτεῖ ἀμοιβή γιὰ τὴ χάρις πού ἔλαβε, ἀλλὰ ἀντίθετα ὀφείλει. Καὶ γι' αὐτό, ὅταν φωτισθοῦμε μέ τὸ Βάπτισμα, χρωστᾶμε στὸν εὐεργέτη τὴν ἀγάπη μας. Ἀγάπη δική μας πρὸς τὸ Θεὸ εἶναι ἡ καλὴ διάθεση πρὸς τοὺς ὁμόδουλούς μας, ἡ σωτηρία ἡ δική μας καὶ ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἀρετῆς».⁷

Θα πρέπει νὰ παραδεχθούμε πως ἡ ἐκκλησιολογικὴ πνευματικότητα δὲν εἶναι τόσο δημοφιλὴς στους χριστιανούς μας ὅπως τα ἄλλα δύο εἶδη. Καὶ τούτο διότι τόσο ἡ πουριτανικὴ ὅσο καὶ ἡ ψυχολογικὴ εκδοχὴ τῆς διαθέτουν τὴν *ασφάλεια τοῦ μετρήσιμου*. Ὁ ἄνθρωπος σὲ αυτές διατηρεῖ τὴν ψευδαἰσθησιὴ ὅτι γνωρίζει τί αποτελέσματα ἔχει ἡ πνευματικὴ του ζωὴ καὶ τι καρπούς προσκομίζει στὸν Θεό. Ἀλλὰ τα κίνητρά του εἶναι προβληματικά: θέλει νὰ γνωρίζει ὄχι γιὰ νὰ μετανοήσῃ ἀλλὰ γιὰ νὰ διαπιστώσῃ τι ὀφείλει νὰ κάνει ὥστε νὰ «υποχρεώσῃ» σὴ φαντασίᾳ του τὸν Θεὸ νὰ τὸν σώσῃ. Ἀντίθετα, ὁ αυθεντικὰ πιστὸς εγκαταλείπεται με ἐμπιστοσύνη στα χέρια τοῦ Θεοῦ ἐπειδὴ Τὸν ἀγαπᾷ καὶ ἐπειδὴ ἔχει πεισθῆ γιὰ τὴν δική Του ἀγάπη. Με ἄλλα λόγια, ἡ ἀληθινὴ πνευματικότητα εἶναι καὶ ἐνδειξὴ *πίστης*. Φυσικὰ καὶ σὲ αὐτὴν δὲν λείπουν οἱ πληροφορίες γιὰ τὴν πνευματικὴ μας κατάστασις, μόνο πού λαμβάνονται μέσω τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος: τοῦ πνευματικοῦ, τῆς οικογενείας, τῶν φίλων κ.ά.

Ἡ μονὴ ἀληθινὴ πνευματικότητα, αὐτὴ πού θα βάλῃ τὸν ἄνθρωπο σὴ Βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, αὐτὴ πού θα ἀναδείξῃ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησίᾳ τὸν 21^ο αἰῶνα, εἶναι ἡ *πνευματικότητα τῆς ἀγάπης*. Εἶναι ἡ πνευματικότητα ἐκείνη ἡ ὁποία καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο γνήσιο μέτοχο τῆς θείας υιοθεσίας, ἀμεσα συνδεδεμένο με τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος:

⁷ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης *Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ βάπτισμα*, ΕΠΕ 10, 323.

«Εκείνοι (στήν Παλαιά Διαθήκη) δέν μποροῦσαν ν' ἀτενίσουν χωρίς μεσολαβητή, ἐνώ σεις καί χωρίς μεσολαβητή μπορεῖτε νά δῆτε τή μεγαλύτερη δόξα. Ἐκείνοι δέν μόρεσαν νά δοῦν τή λαμπρότητα τοῦ Μωυση, ἐνώ σεις βλέπετε καί τήν τοῦ Πνεύματος".⁸

Αλλά ο πιστός δεν εγκαταλείπεται αβοήθητος σε αυτό το υψηλό αγώνισμα. Ἐχει εξοπλισθῆ με τον Παράκλητο και τις δωρεές Του μέσω του μυστηρίου του Χρίσματος. Δυστυχώς ἐδῶ ὑφίσταται ἕνα μεγάλο κενό ὡς πρὸς τήν ἐπίγνωσή μας. Ἐνα Μυστήριο δέν ἀρκεῖ νά λειτουργῆ τυπικά στήν Ἐκκλησία, ὀφείλει νά λειτουργῆ καί στίς συνειδήσεις. Ὅλα τά Μυστήρια ἔχουν ὑποστή φθορά στους Ὁρθόδοξους Χριστιανούς ἀλλά τό Χρίσμα ἔχει σχεδόν ἐξαφανισθῆ ἀπό τήν αὐτοσυνειδησία τους. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος μιᾶ γιά "καρούς" τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί ὁ καρπός προϋποθέτει σπόρο. Πόσοι ἀπό ἐμᾶς αἰσθανόμαστε ὅτι ἐλάβαμε τό Πνεῦμα ὡς σπόρο;

Ἐπειδή πλαστήκαμε γιά τίποτε λιγώτερο ἀπό τήν ἀγιότητα, ὁ Θεός, πού δέν εἶναι παράλογος, μᾶς πρόσφερε τά κατάλληλα ἐφόδια γι' αὐτήν. *Μᾶς χειροτόνησε μέ Ἅγιο Πνεῦμα.* Οἱ περισσότεροι τό ἀγνοοῦν αὐτό καί δέν ἀρχίζουν κᾶν τόν πνευματικό ἀγῶνα. Ἄλλοι τό λησμονοῦν στήν πορεία καί ἐγκαταλείπουμε. Καί ἀρκετοί τό θυμούνται διανοητικά μόνο, παραμένοντας ἔτσι ἀδιάβροχοι πρὸς τήν ἐκκλησιολογία τῆς δωρεᾶς. Πού εἶναι ἀπαιτητική καί ζητᾶ ἀλλαγές, προσωπικές καί συλλογικές. Αντιλαμβανόμαστε ὅμως πόσο διαφορετικός εἶναι ἕνας πνευματικός ἀγῶνας ὅταν γίνεται με αἶσθημα ευγνωμοσύνης και ἐπίγνωση της δωρηθείσας «περιουσίας». Νομίζω ὅτι ἀποτελεῖ ἀποστολή ημῶν των κληρικών νά εφαρμόσουμε μια *ποιμαντική ευγνωμοσύνης.*

Ἡ πραγματική ἀρχοντιά τοῦ Χριστιανοῦ φανερόνεται σέ ὅλο τό μεγαλεῖο της ὅταν λατρεύῃ τόν Θεό καί ζῆ μέσα στήν Ἐκκλησία ὡς χειροτονημένος. Χωρίς νά καθηλώνεται σέ παιδική ἀνωριμότητα καί ἐξάρτηση, ἀλλά ὡς δέκτης τῆς ἐξουσίας "τέκνον Θεοῦ γενέσθαι". Μέ εὐχαριστία πρὸς τόν Θεό Πατέρα του καί μέ ἀνάληψη εὐθύνης πρὸς τήν Ἐκκλησία μητέρα του. Αὐτό πρακτικά σημαίνει πως Ἐκκλησία εἶναι ἡ σύναξη των χειροτονημένων και χαρισματούχων. Ὅταν λοιπόν οἱ αιρετικοί μας κατηγοροῦν γιά ἐλλειψη Ἁγίου

⁸ Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου Ὁμιλία ζ' εἰς τήν Β' πρὸς Κορινθίους, 4, ΕΠΕ 19, 217.

Πνεύματος, φρονώ ότι δεν είναι αρκετό να προβάλλουμε τους σύγχρονους αγίους ως απάντηση. Είναι απαραίτητο κάθε μέλος της Εκκλησίας να διαθέτει αυτοσυνειδησία Αγίου Πνεύματος.⁹ Οφείλουμε ανυπερθέτως να αναβαθμίσουμε το Χρίσμα στη ζωή της Εκκλησίας με κάθε τρόπο: τελετουργικά, κηρυκτικά, κατηχητικά, ποιμαντικά.

Και για να μην παραμείνουν αμφιβολίες κατά πόσο μια τέτοια πνευματικότητα είναι εφικτή από ανθρώπους που ζουν στον κόσμο γράφει ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος καταρρίπτοντας τα αυτονόητα με τα οποία γαλουχήθηκαν γενιές χριστιανών: «Ὁ Ἡσαΐας πού εἶδε τά Σεραφεῖμ, καί μέ γάμο ἔζησε καί τή χάρη δέν ἔσβησε... Ὁ προφήτης δέν εἶχε γυναῖκα; Καί δέν ἔγινε ἐμπόδιο γιά τό Πνεῦμα ὁ γάμος, ἀλλά καί συζοῦσε μέ τή γυναῖκα του καί προφήτης ἦταν. Ὁ Μωυσῆς δέν εἶχε γυναῖκα; Καί πέτρες ἔσχισε, καί ἀνέμους ἄλλαξε, καί μέ τόν Θεό συνομιλοῦσε, καί θεία ὀργή ἀπεσόβησε. Ὁ Ἀβραάμ δέν εἶχε γυναῖκα; Καί πατέρας ἐθνῶν ἔγινε καί τῆς Ἐκκλησίας ὅλης».¹⁰

Πῶς γίνεται αὐτό; Μάς απαντά ο άγιος Μάξιμος: «Υπάρχουν μαζί στόν Λόγο τά μυστήρια τοῦ γάμου καί τῆς ἀγαμίας, μέσω τοῦ Μωυσῆ ἀπό τή μιά, πού δέν ἐμπόδισε ὁ γάμος του νά γίνη ἐραστής τῆς θείας δόξης, καί ἀπό τήν ἄλλη μέσω τοῦ Ἡλία πού παρέμεινε τελείως ἔξω ἀπό κάθε συνάφεια γάμου, ἐπειδή ὁ Λόγος καί Θεός ἐκείνους πού ρυθμίζουν καί τά δύο σύμφωνα μέ τούς θεϊκούς νόμους διακηρύττει ὅτι τούς κάνει οἰκείους Του μέ τρόπο μυστικό».¹¹

⁹ Για αναλυτικώτερη διαπραγμάτευση εδώ βλ. π. Βασιλείου Θεομού Το ξεχασμένο μυστήριο: εκκλησιολογικές συνέπειες του Αγίου Χρίσματος, εκδ. Γρηγόρη, 2003. Επίσης για το θέμα της παρούσης εισηγήσεως βλ. και το κείμενο «Πνευματικότητα στις αρχές του 21^ο αιώνα» από το βιβλίο *Περάσματα στην απέναντι όχθη*, εκδ. Εν πλω, 2007.

¹⁰ Αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου *Ἐπαινος τῶν ἀπαντησάντων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καί περὶ εὐταξίας ἐν ταῖς δοξολογίαις, καί εἰς τό "Εἶδον τόν Κύριον καθήμενον..."*, ὁμιλία δ', P.G. 56, 122.

¹¹ Αγίου Μαξίμου *Περί διαφορῶν ἀποριῶν*, 41, ΕΠΕ 14Δ, 205-207.